

Видана наукова стаття у журналі «Політикус» № 3, с. 50-54 за 2019 р. на тему: «Політична відповідальність громадянського суспільства та її гібридні деформації в сучасних умовах». Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9). Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Розділ 2. Політичні інститути та процеси

УДК 321.01/02

Самуйлік Микола Миколайович

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії, історії і політології

Одеського державного аграрного університету

вул. Пантелеймонівська, 13, Одеса, Україна

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ГІБРИДНІ ДЕФОРМАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті надається теоретичний аналіз політичної відповідальності громадянського суспільства та розглядаються її гібридні деформації в сучасних умовах. Сьогоднішній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми не можливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутості та політичної відповідальності громадянського суспільства, можливості його суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати контроль діяльності органів влади. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності не були створені структурні умови для класичної

демократії. Це привело до гібридних деформацій української держави. Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах. Для досягнення мети досліджено основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах. Розкрити чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні. Зазначено, що політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності пов'язаної з одержанням, розподілом, використанням, утриманням політичної влади, а також у зв'язку з виробленням і проведенням в життя політики, яка відображає прогресивні напрями, зміст і цілі розвитку суспільства. Визначено гібридні чинники впливу на функціонування політичної відповідальності громадянського суспільства в Україні. Такими чинниками деформацій виступають: клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо впливає на створення інститутів громадянського суспільства, що беруть найбільш активну участь у політичному житті країни; запровадження владою в життя в умовах України принципу «макіавеллізму», що діє і в системі політичної відповідальності; економічна криза; не сформованість середнього класу; надмірні особисті амбіції провідних політиків; наявна на сьогоднішній день зовнішньополітична загроза, яка надходить від Росії; відсутність необхідного рівня політичної культури, демократичних традицій. З'ясовано, що гібридні деформації політичної відповідальності громадянського суспільства загальмували його консолідацію, привели до кризи політичної влади. Без їх подолання не можливо створити структурні умови для класичної демократії.

Ключові слова: політична відповідальність громадянського суспільства, гібридні деформації, олігархізація політичної еліти, політична відповідальність партій та громадських об'єднань.

Сьогоднішній Україні потрібна сильна державна влада, яка здатна вивести країну з війни, забезпечити економічну стабільність, зростання

якості життя громадян та отримати міжнародний авторитет. Вирішення цієї проблеми не можливо без дієвого механізму політичної відповідальності суспільства. Його головними компонентами виступають держава, громадянське суспільство та індивіди, особистості. Провідною в цій системі є держава, але рівень її політичної відповідальності залежить від розвинутості громадянського суспільства, його політичної відповідальності та можливості суб'єктів позитивно впливати на функціонування держави, здійснювати формування органів влади та контроль їх діяльності. Через слабкість громадянського суспільства, відсутність необхідного рівня політичної відповідальності, не були створені структурні умови для класичної демократії. Консолідації демократії не відбулось. Це привело до гібридних деформацій української держави. Виникли умови для повернення авторитаризму. Проблема набула своєї гостроти після 2010 року, коли новою владою розпочалася ревізія Конституції України, скасування її змін 2004 року. Було повернено президентсько-парламентську форму правління та відповідний механізм політичної відповідальності з існуючими гібридними деформаціями. Розпочався перехід до авторитарного політичного режиму. Його застосування в нових умовах привело до політичної кризи. Активне повернення до Конституції 2004 року відбулося після Євромайдану. 21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла закон “Про відновлення дії окремих положень Конституції України”, за яким чинною стала Конституція із змінами і доповненнями від 8 грудня 2004 року [1]. Розпочався процес створення класичного парламентсько-президентського механізму політичної відповідальності. Але за рядом обставин він затримався. Без активної участі у цьому процесі політично відповідального громадянського суспільства зробити це не можливо.

Мета і завдання. Метою статті є розгляд політичної відповідальності громадянського суспільства та її гібридних деформацій в сучасних умовах.

Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі завдання:

визначити основні інститути політичної відповідальності громадянського суспільства та форми їх діяльності в сучасних умовах; розкрити чинники впливу на рівень політичної відповідальності в Україні.

Методи дослідження. Основою дослідження є такі методи, як структурно-функціональний, інституційний, історичний, порівняльний, та емпіричний. Структурно-функціональний аналіз дав змогу вивчити структуру політичної відповідальності громадянського суспільства, функції її основних компонентів, місце в політичній системі суспільства. Інституційний метод забезпечив вивчення інститутів політичної відповідальності громадянського суспільства, їх становлення і функціонування. Для аналізу світового та вітчизняного досвіду, переходів, змін політичної відповідальності було використано історичний підхід. Порівняльний метод дав змогу дослідити специфічні риси гібридних деформацій в сучасних умовах.

Дослідженню політичної відповідальності присвячені роботи таких учених, як С. Андреев, С. Балан, В. Гедікова, І. Кресіна, Г. Малкіна, В. Мельніченко, В. Торяник, І. Черленяк, А. Терещенко, О. Черниш та інші. Проблемами вивчення гібридних деформації політичних режимів займалися такі видатні зарубіжні вчені як: А. де Токвіль, С. Хантінгтон та інші [6;7]. Серед вітчизняних науковців, які розглядали окреслені питання, варто назвати Ю. Дзюбенко, Г. Дунаєву, С. Наумкіну та інших [2 – 4].

Результати. Невід'ємним компонентом політичної відповідальності демократичного суспільства поряд з державою виступає громадянське суспільство. Його основу складають недержавні відносини, що реалізуються в діяльності недержавних інститутів громадянського суспільства, які представляють, захищають і задовольняють політичні інтереси громадян. Здійснюють вплив на діяльність органів державної влади, набуваю, таким чином, політичні функції. У країнах з розвинутою демократією громадянське суспільство у відносинах з державою виступає дієвою інстанцією політичної відповідальності. Власно сам інститут політичної відповідальності

громадянського суспільства створює свою систему відповідальних стосунків, які мають також відповідну структуру. Об'єктивною складовою політичної відповідальності є вимоги суспільства до політики. Визначаються вони історичною практикою, закономірним процесом суспільного розвитку, а виражаються в створенні сильної державної влади та забезпеченні блага громадян. Політичні норми і принципи встановлює громадянське суспільство через державу та її органи. Саме громадянське суспільство формується в процесі інституалізації його суб'єктів. Взаємостосунки між державою та громадянським суспільством в різні періоди історії не однакові. Якщо у суспільстві відсутня самоорганізація, то держава перетворюється на єдиного правителя долі всіх своїх громадян. Виникають авторитарний, а то і тоталітарний, політичні режими. Результатами такого взаємозв'язку можуть бути обмеження свобод громадян, бідність, суперечки, соціальні конфлікти, вибухи. У європейських країнах розвинуте громадянське суспільство забезпечує значне зростання ступеня захищеності приватних і суспільних сфер життя людей від жорсткої регламентації з боку держави та стає основою стабільності політичних режимів. Якщо держава починає втрачати стійкість, то її надійно підтримує міцна структура громадянського суспільства, яка виступає його фундаментом. В Україні така ситуація виникла на Донбасі в 2014 році, коли на початку збройного конфлікту з Росією сама держава була не в змозі його подолати. Вона отримала та отримує суттєву допомогу від громадянського суспільства. В Україні нині йде процес реформації й формування розвинутого громадянського суспільства та його політичної відповідальності. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності пов'язаної з одержанням, розподілом, використанням, утриманням політичної влади, а також у зв'язку з виробленням і проведенням в життя політики, яка відображає прогресивні напрями, зміст і цілі розвитку суспільства. У розвинутому громадянському суспільстві основними суб'єктами його політичної відповідальності

виступають: соціально-класові утворення – соціальні класи, верстви, стани; етноси та етнічні групи; партії та громадські організації; недержавні господарські утворення - кооперативи, асоціації, фірми, фермерські господарства; релігійні конфесії; і т. ін. Процес інституціоналізації політичної відповідальності громадянського суспільства реалізується, в першу чергу, в діяльності його таких інститутів як політичні партії, громадські організації, громадсько-політичні рухи, недержавні засоби масової інформації в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства. Політичні партії – виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності громадянського суспільства. Через них акумулюються його політичні інтереси. Тому вони дуже часто в сучасному світі стають об'єктом маніпуляцій, впливу держави, інших організаційних структур та окремих осіб з метою отримання влади. Це призводить до їх гібридних деформацій, особливо у сфері політичної відповідальності. Проявом гібридних деформацій політичної відповідальності громадянського суспільства в Україні є клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо впливає на створення інститутів громадянського суспільства, що беруть найбільш активну участь у політичному житті країни. У першу чергу це стосується політичних партій. Їх засновниками дуже часто виступають самі олігархи або ті чи інші політичні лідери, які стають представниками олігархічних груп. Головною метою таких політичних партій є одержання та здійснення влади окремо або у складі коаліції в інтересах своїх засновників. Вирішення проблем суспільства дуже часто їх не стосується. Будь-яка партія – носій ідеології, особливого бачення світу людини. Вона забезпечує розробку та здійснення політичного курсу. В Україні цей процес не є стабільним. Вкрай слабкі ідеологічні засади, такі, що де-які партії періодично змінюють політичний курс, а їх засновники, особливо, коли вони є представниками вищих політичних еліт, створюють нові, для захисту своїх інтересів. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну опору і підтримку сучасного суспільства в Україні привело до

розквіту політичного популізму. Яскраво це проявляється під час виборчих кампаній. Не є виключенням і остання президентська виборча кампанія. Обіцянки, щодо покращення умов життя, підвищення заробітної платні кожному, пенсій, зниження штучно підвищених тарифів при делегуванні такому політикові влади. Не вимагаючи від нас самих нічого, крім позитивно проголосувати. Для досягнення своєї мети, отримання вищих посад, майбутні політичні актори використовували також підкуп, погрози, а то і вбивства. Такі звинувачення на адресу кандидатів у президенти були чути і сьогодні. Президент повинен поважати свою конституцію, бути гарантом верховенства права та свобод громадян, а не намагатися її змінити у залежності від ситуації. Обіцянки, які дає голова держави повинні виконуватись. За останні роки реформи розпочинались, але не завершувались. Країну охопила безвідповідальність. Результатом стали мільярдні збитки в енергетичному секторі, у військовій сфері. Керівні посади розділені не за фахом, а по квотному принципу. Обрані кандидати, що уже отримали вищі посади, про обіцянки забувають, задовольняють лише власні інтереси. Такі політичні лідери не виправдовують довіри електорату, не мають високої політичної відповідальності, що є аморальним по відношенню до виборців. Таким чином, в сучасних умовах України в життя запроваджується принцип «макіавеллізму» під гаслом: «Мета виправдовує засоби». За підсумками такої діяльності виникає негативна політична відповідальність. Але дуже часто в Україні, коли під час виборчого процесу повинна наступити відповідальність для колишніх політичних лідерів, виборці під їх інформаційним впливом, психологічним тиском, про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Таким чином принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності. Для того щоб негативні сторінки історії не повторювалися, має бути закладено в суспільстві механізми стримування. Це може бути механізм політичної відповідальності керівників партій та громадських організацій за ті процеси, які йдуть у суспільстві під їх впливом

після отримання владних повноважень. Для великої кількості політиків відсутність дієвого механізму політичної відповідальності та низький рівень відповідальності самого електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади. Запроваджується коло обіг гібридної відповідальності. Прикладом тут може бути діяльність окремих вищих посадових осіб нашої країни протягом її існування, які і є політичною елітою, а більшість з них — олігархами. Отримання мандатів Верховної Ради України є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства — від політичної відповідальності. Такі сучасні умови політичного процесу в Україні. Коли більшість населення чекає від політичної еліти кращих змін, але більш швидким результатом її діяльності є підвищення прибутків самої політичної еліти. Не є виключенням і сьогоднішня практична діяльність нинішнього керівництва. Навіть заробітна платня теперішніх керівників держави у сотні разів перевищує мінімальну заробітну платню звичайних громадян. виправдовування такої різниці війною, чи рішенням наглядової ради або вдалим виграванням грошей у лотерею не є аргументом навіть для здорового глузду, крім української правової системи. Як що Конституційний Суд України виправдав збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам, то він і виправдав бідність більшості громадян України. Тут ми можемо говорити про моральний бік гібридної політичної відповідальності Конституційного Суду України. Найгострішою проблемою, яка є в Україні, виступають екстремістські та сепаратистські організації, які суттєво впливають на сучасний політичний процес, що дає можливість певним політичним силам переведення політичної відповідальності у залежність від їх діяльності. Екстремістські організації є негативною стороною сучасного громадянського суспільства. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, що призводить до не конституційної зміни влади, кризи її легітимності та є гібридною деформацією. Причиною їх активізації стала війна на Донбасі, втручання до цих процесів Росії, інших держав, створення

сепаратистських республік і низький рівень політичної відповідальності як самої держави так і громадянського суспільства.

Висновки. Теоретичний аналіз інституту політичної відповідальності громадянського суспільства, розгляд його деформацій в сучасних умовах та дослідження гібридних чинників впливу на функціонування політичної відповідальності не державних політичних інститутів в Україні дозволяють сформулювати деякі висновки та практичні рекомендації з проблеми.

1. Єдиним сувереном політичної влади в державі є народ, точніше – його політично активна частина, громадянське суспільство. Воно є суб'єктом політичної відповідальності та її найважливішою інстанцією. Політична відповідальність громадянського суспільства – це консолідована відповідальність суб'єктів громадянського суспільства, що виникає в процесі їх діяльності пов'язаної з одержанням, розподілом, використанням, утриманням політичної влади, реалізується вона в діяльності його інститутів – політичних партіях, громадських об'єднаннях, громадсько-політичних рухах, недержавних засобах масової інформації в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства.

2. Через політичні партії акумулюються політичні інтереси громадянського суспільства. Вони виступають головними суб'єктами консолідованої політичної відповідальності та дуже часто стають у сучасному світі об'єктом впливу, маніпуляцій держави, окремих осіб, організацій. Це призводить до їх гібридних деформацій. Проявом гібридних деформацій політичної відповідальності громадянського суспільства в Україні є клановість і олігархізація політичної еліти, яка безпосередньо є засновником політичних партій, інших інститутів громадянського суспільства, що беруть активну участь у політичному житті країни з метою отримання влади в інтересах своїх засновників.

3. Прагнення кожної партії забезпечити собі соціальну підтримку в Україні привело до розквіту політичного популізму. Обіцянки, щодо покращення умов життя, характерні для всіх виборчих кампаній. Для

отримання вищих посад, майбутні політичні актори використовували підкуп, погрози, а то і вбивства. Кандидати, що уже отримали вищі посади, про обіцянки забувають, задовольняють тільки свої інтереси. Таким чином, в сучасних умовах України в життя запроваджується принцип «макіавеллізму» під гаслом: « Мета виправдовує засоби».

4. Принцип «макіавеллізму» починає діяти і в системі політичної відповідальності, коли під час виборчого процесу повинна наступити негативна відповідальність для колишніх політичних лідерів, виборці під їх інформаційним впливом, психологічним тиском, про це забувають та обирають на другий термін, що є проявленням власної безвідповідальності. Для великої кількості політиків низький рівень відповідальності електорату дає можливість знову отримати високі виборні державні посади, які є їх надійним захистом від юридичної відповідальності, а гібридні деформації громадянського суспільства від політичної відповідальності. Запроваджується колообіг гібридної відповідальності. Вона привела до виправдання Конституційним Судом України збагачення олігархів, що не відповідає їх прибуткам та є виправданням бідності більшості громадян України.

5. Негативною стороною сучасного громадянського суспільства є екстремістські організації. Вони здійснюють радикалізацію політичного процесу, його гібридну деформацію, призводять до кризи легітимності влади та її зміни. Створення таких організацій з силовим спрямуванням під прикриттям самої держави є ніщо інше як проявлення її гібридності, слабкості, та є захистом для окремих керівників від відповідальності та можливості вирішення тих чи інших проблем не правовим шляхом, рейдерством.

6. Важливим завданням громадянського суспільства є створення на основі дієвого механізму політичної відповідальності влади не для олігархів, а для народу та вести боротьбу за своєчасне виявлення популістських партій і

рухів, добиватися їх усунення з арени політичного життя на основі Конституції і законів України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. №254/96-ВР (зі змінами й доповненнями) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.

2. Дзюбенко Ю. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. О., 2016. 24 с.

3. Дунаєва Г. Процес інституціоналізації політичної відповідальності в Україні в контексті формування громадянського суспільства. Політологічні записки. Збірник наукових праць. 2012. № 2. С. 345 – 353.

4. Наумкіна С. Гібридизація української системи місцевого самоврядування: позитивні та негативні наслідки. Політикус. 2015. № 2. С. 47 – 51.

5. Самуйлік М. Політична відповідальність суспільства: монографія. О.: ВМВ, 2010. 172 с.

6. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. М.: Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.

7. Токвиль А. де. О демократии в Америке / пер. с франц. М.: Прогресс, 1992. 560 с.